

Kesişimsellik Yaklaşımı Ekseninde CEDAW: CEDAW Komitesi'nin Türkiye Sekizinci Nihai Gözlemler Raporunun Değerlendirilmesi

Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F.

fundakemahli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8768-776X>

Makale Başvuru Tarihi : 24.08.2023

Makale Kabul Tarihi : 05.10.2023

Makale Yayın Tarihi : 27.10.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.10046390

Özet

Anahtar Kelimeler:

Kesişimsellik,
CEDAW, Kadının
İnsan Hakları,
Kadın Sorunları.

Feminist ve eleştirel ırk teorisyenlerinden Kimberlé Crenshaw'ın teorileştirdiği kesişimsellik yaklaşımı, cinsiyet-ırk ayrımcılığı gibi çoklu tahakküm ve ayrımcılık biçimlerinin incelemesinde önemli bir analitik araç olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım insan hakları alanında da benimsenerek, kadınların ve toplumdaki dezavantajlı kesimlerin dışlanma ve ayrımcılık deneyimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve analiz edilebilmesi için gerekli görülmüştür. Bu bağlamda kadının insan hakları bildirgesi olarak kabul edilen CEDAW'ın (Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) kesişimsellik yaklaşımını benimsemesi ve analitik bir araç olarak kullanması gerektiğine ilişkin görüşler ağırlık kazanmıştır. Bu çerçevede çalışmada, kesişimsellik yaklaşımından ve CEDAW'ın sözleşmeye taraf devletler için hazırladığı nihai gözlemler raporlarının öneminden hareketle, Türkiye için hazırlanan 2022 tarihli "Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemleri" belgesel incelemeye ve söylemsel bir analize tabi tutularak, raporda kesişimsel yaklaşımla ele alınan Türkiye'deki kadın sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır. CEDAW'ın Türkiye'deki son dönemlerdeki kadın sorunlarını değerlendirirken kesişimsel yaklaşımı hangi konularda ve hangi boyutlarda ele aldığı tartışılmıştır. Sonuç olarak CEDAW'ın Türkiye'ye ilişkin "Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemleri"nde etnik kimlik, sınıf, yoksulluk, mülteci, sığınmacı, engelli olma durumu gibi kesişen eksenler üzerinden Türkiye'deki kadın sorunlarının tespitinin yapıldığı ve çözüm önerilerinin yer aldığı görülmektedir.

Intersectionality Approach in the Context of CEDAW: Evaluation of the CEDAW Committee's Eighth Concluding Observations Report for Turkey

Abstract

Keywords:

Intersectionality,
CEDAW, Women's
Human Rights,
Women's Issues.

The Intersectionality Approach, conceptualized by feminist and critical race theorist Kimberlé Crenshaw, is recognized as a crucial analytical tool in examining multiple forms of oppression and discrimination, such as gender and race discrimination. This approach has also been embraced in the field of human rights, aiming to better understand and analyze the experiences of exclusion and discrimination faced by women and marginalized groups in society. In this context, there is a growing consensus that CEDAW, known as "The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women," should adopt and utilize the intersectionality approach as an analytical tool. Within this framework, this study aims to identify women's issues in Turkey addressed through the intersectionality approach by conducting a documentary analysis and a discourse analysis of the "Concluding Observations on the Eighth Periodic Report" prepared by CEDAW for Turkey in 2022. By evaluating the report within the context of the intersectionality approach, the study discusses how CEDAW addresses women's issues in Turkey in terms of various dimensions, such as ethnic identity, class, poverty, refugee status, disability, and other intersecting axes. As a result, it is observed that CEDAW's "Concluding Observations on the Eighth Periodic Report" for Turkey identifies women's issues in Turkey by taking into account intersecting axes, such as ethnic identity, class, poverty, refugee status, disability, and provides recommendations for addressing these issues.

GİRİŞ

Feminizmin tarihsel gelişiminde temel odak noktası kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyet eşitsizliği ile kadına yönelik şiddet olmuştur. Feminist kuramın gelişim sürecinde dalga olarak tanımlanan açılımlar içerisinde, patriyarkal toplum yapısı, eril hegemonik nitelikli toplumsal ilişkiler, cinsiyet ayrımcılığının somutlaştığı kamusal/özel alan dikotomisi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi unsurlar ele alınarak kadın sorunları analiz edilmeye çalışılmıştır. İnsanlık tarihi içinde görülmeyen, insan varoluşunun gündelik yaşamından dışlanan ve hatta kendi yaşamı içinde var olmasına izin verilmeyen kadının sorunları günümüze kadar süregelmiştir. Ancak 20. yüzyılın sonlarında insan yaşamına etki eden faktörlerin artışı, değişmesi ve karmaşıklaşması, kadın sorunlarını da çeşitlendirmiştir. Bu dönemde kadın sorunları ve çalışmalarına ilişkin artan ilgi, feminist ideoloji içindeki yaklaşımları da çeşitlendirmiştir. Özellikle kadınlar arasındaki farklılıkların daha görünür olması, postmodernist etkiler ile birlikte feminist ideolojinin kadın sorunlarına yönelik mücadele araçlarını ve analiz yöntemlerini çeşitlendirmiştir. Başka bir ifadeyle zaman ve mekân değişkenleri ile kadın yaşamının her hali içinde, kadın sorunları da çeşitlenmiştir. Özellikle ırk, sınıf ve etnisite gibi faktörlerin sosyo-ekonomik ve psikolojik etkileri bağlamında kadınların cinsiyetlerinden ötürü yaşadıkları sorunlar da farklılaşmış, her kadının öznel deneyimi kadar çeşitlenmiştir. Kadınlar baskıyı ve ayrımcılığı farklı biçimlerde, farklı güç -iktidar yapıları içinde deneyimledikleri için kadın sorunlarını tek tip bir kadın sorunu bağlamında ele almanın imkansızlığı feminist ideoloji içinde en fazla tartışılan ve eleştirilen konu olmuştur. Bu bağlamdaki en önemli açılımlardan biri kesişimsellik teorisiidir.

Kesişimsellik (intersectionality) kavramı ilk olarak, ABD'li aktivist, feminist ve hukukçu Kimberlé Crenshaw'ın 1989 tarihinde yayımladığı "*Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*" (Rak ve Cinsiyetin Kesişimini Sınırlamak: Ayrımcılık Karşıtı Doktrinin, Feminist Teorinin ve Irkçılık Karşıtı Politikanın Siyah Feminist Bir Eleştirisi) adlı çalışmasında kullanılmış ve feminist çevre tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Siyah kadınların uğradıkları ayrımcılığı ele alan Crenshaw, kadına yönelik baskının tek eksenli olarak ele alınmasının kadın sorunlarının analizini yapmada yeterli olmadığını ve kadın deneyimlerini görünmez hale getirdiğini; ırk, cinsiyet, sınıf gibi farklı unsurların farklı tahakküm biçimleri oluşturabileceğini ve bu tahakküm biçimlerinin kesişmesi durumunda baskı ve ayrımcılığın daha da derinleşeceğini belirtmiştir. Crenshaw siyah kadınların deneyimlerinden yola çıkarak, cinsiyet ve ırk ayrımcılığı gibi farklı tahakküm ve ayrımcılık biçimlerinin iç içe geçebileceğini ya da üst üste katmanlaşacağını savunarak, kadınlara yönelik ayrımcılığı ve kadın sorunlarını analiz edebilmek için çok eksenli kimliksel analizlerin yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede ise kesişimsellik yaklaşımının kullanışlı bir analitik ve metodolojik araç olduğunu vurgulamıştır. Feminist teori içerisinde kesişimsellik yaklaşımına göre çalışmalar ve analizler arttıkça teorik ve analitik olarak zenginleşen kesişimsellik yaklaşımı günümüzde kadın sorunlarının yanı sıra toplumdaki dezavantajlı kesimlerin- yaşlılar- çocuklar- göçmenler v.b.- sorunlarını analiz etmede kullanılan önemli analitik araçlardan biri haline gelmiştir.

Bunun yanı sıra son dönemlerde özellikle insan hakları alanında kesişimsellik yaklaşımı ekseninde yerel ve bölgesel düzeyde dezavantajlı kesimlerin sorunları, öznel deneyimler odağında, öznel deneyimleri çevreleyen ve etkileyen toplumsal ve kültürel özellikler, sosyo-ekonomik koşullar ve yerel-ülke koşulları bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede kadınların insan haklarına ulaşması ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çoklu kimlik kesişiminin sonuçlarını gözeterek çalışmalar ve analizler, kadının insan haklarını elde etmesini hedefleyen kuruluşlar tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. İnsan hakları alanında cinsiyet ayrımcılığının ve cinsiyete yönelik şiddetin diğer kimliksel kategorilerle de etkileşime girerek kesişimsel ayrımcılık biçimleri oluşturduğu; bu durumun zaman ve mekân faktörleriyle ya da kadının yaşamını sürdürdüğü toplumun yapısal özellikleriyle-eşitsizlikleriyle birleşerek kendine özgü ayrımcılık ve dışlanma biçimleri ürettiği kabul

edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kadının insan haklarına ulaşması konusunda en önemli uluslararası kuruluş olan CEDAW'ın "*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*" (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) kadın sorunlarının analiz edilmesindeki analitik yöntemi sorgulanmaya başlanmıştır. Diğer yandan CEDAW'ın hazırladığı ülke raporlarında kesişimsel yaklaşımı gözeterek, her ülkeye özgü toplumsal farklılıkları ve çoklu eşitsizlikleri ülkesel ve yerel düzeyde analiz edebilme seviyesi literatürde hala tartışılmaktadır. Özellikle CEDAW'ın sözleşmeye taraf devletler için hazırladığı nihai gözlemleri içeren raporların kesişimsel yaklaşımı ne kadar içerdiği birçok akademik çalışmaya konu olmuştur.

Bu çalışmada, kesişimsellik yaklaşımından ve CEDAW'ın sözleşmeye taraf devletler için hazırladığı periyodik nihai gözlemler (sonuç gözlemleri) raporlarının öneminden hareketle, Türkiye için hazırlanan 2022 tarihli "*Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler*" raporu belgesel incelemeye ve söylemsel bir analize tabi tutularak, raporun kesişimsel yaklaşıma ilişkin tespitleri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece CEDAW'ın Türkiye için hazırladığı periyodik son dönem nihai gözlemler raporu, kesişimsellik yaklaşımı bağlamında bir değerlendirmeye tutularak, CEDAW'ın Türkiye'deki kadın sorunlarını değerlendirirken kesişimsel yaklaşımı hangi konularda ve hangi boyutlarda ele aldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

KESİŞİMSELLİK BAĞLAMINDA KADIN SORUNLARINA YENİ BİR YAKLAŞIM

Feminist hareket içinde kadınların insan hakları ve eşitlik mücadelesi, özellikle 19. yüzyıldan itibaren tarihsel süreç içinde dalga metaforu ile tanımlanan açılımlar ile ilerlemiştir. Kadınların siyasal haklar, eğitim hakları, medeni haklar, çalışma hakları gibi temel insan hakları talebi ve mücadelesiyle şekillenen birinci dalga feminizmden, 20. yüzyılın ortalarında ikinci dalga feminizmin mücadele alanlarına geçilmiştir. Böylece patriyarkal toplum yapısının eleştirisi ile birlikte kadınlar üzerindeki erkek hegemonyasının kaynağı toplumsal yapı ve ilişkiler bağlamında ele alınmaya ve hem kamusal alanda hem özel alanda kadının konumu sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece kadın sorunları ile mücadele yöntemleri bu bakış açısına göre yeniden şekillenmiştir. Bu döneme kadar feminist hareket içinde etkili olan ve kadınların mücadelesinde tek tip kadın tipi üzerinden dayanışma ruhunu oluşturan kızkardeşlik söylemi de sorgulanmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren ise dünyadaki değişim ve dönüşümler ile birlikte farklılıklar, çeşitlilikler, etnisite ve kimlik gibi kategorik unsurların toplumsal analizlerde belirleyici olma durumuna koşut olarak, feminist teori içinde de çeşitli tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar ile feminist teori içinde yeni bir açılımı oluşturan üçüncü dalga feminizmin konuları ön plana çıkmıştır. Böylece feminist teori içinde kadına yönelik ayrımcılık ve cinsiyet eşitsizliği gibi temel kadın sorunları ele alınırken, kadınlar arası farklılıklar, öznel deneyimler, çeşitli eşitsizlikler doğuran toplumsal ve kültürel unsurlar gözetilerek; cinsiyet, ırk ve sınıf analizlerine de ağırlık verilmiştir (Dill, 2009; Berkday, 2013). Feminizmin üçüncü dalgası ile kadın sorunlarının ele alınışı farklılıklar odaklı ve deneyimlerin öznelliği bakış açısıyla gerçekleşmeye başlamış, bu yaklaşımlar içerisinde kesişimsellik yaklaşımı önemli bir yere sahip olmuştur.

Feminizmin kadına yönelik ayrımcılığı ve cinsiyet eşitliğini sağlama yönündeki mücadelesinde en büyük eleştirilerden biri, feminizmin tüm kadınlar adına evrensel bir bakış açısına sahip olması eleştirisidir. Bu eleştiri ile birlikte feminizmin gelişiminde üçüncü dalga ile gerçekleşen açılımlarda cinsiyeti tek bir analitik kategori olarak sınırlamanın yanlışlığına vurgu yapılmıştır. Sosyal ilişkilerin ve özne oluşumlarının çoklu boyutları ve aralarındaki ilişkiler de analiz kategorisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu aşamada çoklu kimlik kesişimlerinin ve çoklu baskı ve ayrımcılık eksenlerinin analizinde kesişimsellik yaklaşımı, analitik ve metodolojik bir açılım sağlamıştır (McCall, 2005). Bu çerçevede çoklu kimlik kesişimini ifade eden kesişimsellik yaklaşımı, 1980'lerin sonlarında ayrımcılık karşıtlığı ve toplumsal hareketler politikaları bağlamında, cinsiyet, ırk ve diğer güç eksenlerinde farklılığın ve aynılığın karmaşık dinamiklerine odaklanan analitik bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar geçen sürede ise kesişimsellik yaklaşımı politika, sosyoloji, tarih, edebiyat, felsefe ve antropoloji gibi birçok disiplinde; feminist çalışmalar, etnik

çalışmalar, hukuk çalışmaları ve queer çalışmalar gibi alanlarda kullanılan üretken bir kavram olmuştur (Cho, Crenshaw and McCall, 2013: 787).

Amerikalı bir insan hakları savunucusu ve eleştirel ırk teorisi alanında önde gelen bir bilim insanı olan Kimberlé Williams Crenshaw tarafından türetilen kesişimsellik "*intersectionality*" kavramı, örtüşen ayrımcılıkların etkisine ve farklı türlerdeki ayrımcılıkların nasıl bir arada etkileşime girdiğini analiz etmeye odaklanmaktadır. Crenshaw, baskı ve ayrımcılık deneyimlerinin tek başına bağımsız olarak anlaşılamayacağını, ancak etkileşim bağlamlarında kavranması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede kesişimsellik sadece kimlikle ilgili değil, aynı zamanda yapıların bireyleri veya grupları nasıl baskıladığını ve ayrıcalık tanıdığını da içermektedir (Crenshaw, 1989; Losleben ve Musubika, 2023:72,73). Crenshaw (1989), ABD'de siyah kadınların çalışma yaşamında maruz kaldıkları ayrımcılığı ve bu ayrımcılığın hukuk süreçlerini ele alarak, siyah kadınlara uygulanan ayrımcılıkta ırk ya da cinsiyet eksenlerinin ayrı ayrı ele alınmasının sakıncasına dikkat çekerek; kadınların maruz kaldığı tahakkümün tek eksenli olarak ele alınmasının kadınların öznel deneyimlerinin tüm hatlarının görünür olmaması sonucunu doğurduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu çoklu kimlik eksenlerinin ve tahakküm biçimlerinin kesişmesiyle ayrımcılığın derinleştiğini vurgulamıştır.

Crenshaw, kesişimsellik kavramını açıklarken kullandığı yol kavşağı benzetmesi ile ırk ve cinsiyetin kesişim boyutlarını siyah kadınların istihdam deneyimlerinden yola çıkarak teorileştirmiştir. Hukuk davalarına da yansıyan bu deneyimleri inceleyen Crenshaw, kadınların hem kadın olarak hem de siyah olarak ayrımcılığa uğradığını, ancak mahkemenin söz konusu ayrımcılığı ırk veya cinsiyet hatları boyunca ele almadığını ve bu hatlarının kesiştiği noktayı göz önünde bulundurmadığını tespit etmiştir. Davaya konu olan işveren, siyah insanları (ancak erkekleri) ve kadınları (ancak beyazları) gerçekten istihdam ettiği için ayrımcılık suçlamasından aklanmıştır. Çünkü mahkeme, dava dosyasını tek eksenli bir çerçeve (ırk ya da cinsiyet) üzerinden değerlendirdiğinden, siyah kadınların deneyimlerini görmemiştir (Crenshaw,1989; Losleben ve Musubika, 2023:72,73).

Crenshaw (1989), üst üste binen baskı ve ayrımcılık eksenlerinin karmaşık kesişmeler oluşturduğunu savunmaktadır. Bu nedenle "*trafikteki yol kavşağı*" benzetmesi ile açıkladığı karmaşık ve çoklu kesişmelerin etkisinin ayrı bir şekilde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ona göre, örneğin ırkçılık, ataerkillikten farklıdır ve bu da sınıf baskısından farklıdır. Aslında, bu tür sistemler genellikle üst üste biner ve kesişir, iki, üç veya dört eksenin kesiştiği karmaşık kesişmeler yaratır. Örneğin, ırksallaştırılmış kadınlar genellikle ırkçılığın veya yabancı düşmanlığının, sınıfın ve cinsiyetin bulunduğu bir alanda konumlandırılır. Bunun kesişimsel yansıması ise ırk veya etnik kökene dayalı kadına yönelik şiddet şeklinde kendini göstermektedir. Böylece trafikte yer alan yol kavşağındaki gibi birden fazla baskının kesişmesi söz konusu olmaktadır (Crenshaw, 2002). Bu bakış açısıyla ele alındığında kesişimsellik yaklaşımının, cinsiyet ve ırk gibi faktörlerin toplumdaki deneyimleri nasıl etkilediğini anlamak için önemli bir analitik ve politik bir araç olarak kullanılabileceği kabul edilmeye başlanmıştır (Jordan Zachery, 2007). Bu çerçevede Crenshaw (1991: 1245-1249), kesişimselliğin farklı türlerini ortaya koymuştur. Bu ayrıma göre yapısal kesişimsellik, toplumda bireyler tarafından deneyimlenen eşitsizliklerin ve bunların kesişmelerinin doğrudan etkisine odaklanmaktadır. Politik kesişimsellik ise, eşitsizliklerin ve bunların kesişmelerinin politik stratejilere olan etkisine odaklanmaktadır (Jordan Zachery, 2007: 255-257). Temsili kesişimsellik ise, renkli kadınların imajlarının nasıl üretildiği ile ilgilidir; cinsiyetçi ve ırkçı anlatılardan faydalanır ve bu temsillerin eleştirilerinin sürekli olarak renkli kadınların nesnelleştirilmesini ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Losleben ve Musubika, 2023:75). Kesişimsellik yaklaşımına getirilen bu ayrımlar, yöntemsel çalışmaları da artırmıştır. Böylece farklılıkların analizinde önemli bir analitik araç olarak kabul edilen kesişimsellik yaklaşımı, kadınların veya diğer marjinalleştirilmiş grupların yaşam deneyimlerini anlamak açısından önemli bir yere sahip olmuştur (Jordan Zachery, 2007).

Teorik çerçeveye genel olarak bakıldığında kesişimsellik yaklaşımı ilk başlarda, ırk, cinsiyet ve sınıf arasındaki ilişkilere odaklanarak siyah kadınların deneyimlerini anlamak amacıyla cinsiyet, ırk ve sınıfın işleyişini eleştiren bir farklılık analizine ve analitik çerçeve oluşturma çabasına dayanmaktaydı. Zamanla kesişimsellik yaklaşımı baskıcı yapıları sorgulamak için bir politik çerçeve sunma konusunda da bir araç olmuştur. Böylece kesişimsellik yaklaşımı teorik ve metodolojik yolculuğunda sadece siyah kadınların konumunu tartışmak ve anlamak için değil, aynı zamanda bu kadınları ve topluluklarını özgürleştirmenin bir yolu olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Jordan Zachery, 2007: 255-257).

Günümüzde teorik ve metodolojik olarak oldukça ilgi gören kesişimsellik kavramı, özellikle siyah feminizmler kapsamında gerçekleşen tartışmalardan etkilenerek oluşturulsa da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ötesinde ortaya çıkan ve onunla ayrılmaz bir şekilde etkileşime giren baskı ilişkileri üzerindeki analitik bir boşluğu doldurmaya yönelik niteliğe de sahip olmuştur (Stelzer ve Kyrillos, 2021).

Teorik ve metodolojik olarak kesişimsellik yaklaşımı incelendiğinde, iki veya daha fazla baskı ve ayrımcılık eksenini arasındaki etkileşimin yapısal ve dinamik sonuçlarını yakalamaya çalışan problemin kavramsallaştırılması olduğu görülmektedir. Özellikle ırkçılığın, patriyarkal yapının, sınıf baskısının ve diğer ayrımcı sistemlerin, kadınların konumlarını yapılandıran temel eşitsizlikleri ve baskıları nasıl oluşturduğuna odaklanmaktadır (Crenshaw, 2002). Bu nedenle kesişimsellik sadece birkaç kategori arasında karşılaştırma sağlayan ve farklı dezavantaj yapılarını ayıran veya sadece onları bir araya getiren bir yaklaşıma karşı bir tepki olarak; toplumdaki farklılıkları ve çoklu eşitsizlikleri makro ve mikro düzeyde analiz etmek ve anlamak için kullanışlı bir analitik kavram olarak ortaya çıkmıştır (McCall, 2005; Christensen ve Jensen, 2012). Başka bir ifadeyle kesişimsellik, tek başına geliştirilen kimlik kategorilerinin tek boyutlu analizini reddederek, bunun yerine bu kimliklerin bir arada çalıştığı sosyal bağlamdan ortaya çıkan güç ilişkilerine dikkat çekmiştir (De Beco, 2020). Böylece kesişimsellik yaklaşımı kullanışlı bir analitik araç olarak diğer marjinalleştirilmiş toplulukların ve toplumsal güçlerin diğer dinamiklerini analiz etmede çok yararlı olmuştur (Cho, Crenshaw ve McCall, 2013: 788).

Bu çerçevede Cho, Crenshaw ve McCall (2013: 785, 786), çoklu kimlik kesişimini ifade eden kesişimselliğin, son dönemlerde interdisipliner olmak üzere birçok çalışmada analitik bir araç olarak kullanılmaya başlamasıyla kesişimsellik çalışmaları alanının oluştuğunu belirtmişlerdir. Onlara göre bu alan üç bağlamda yoğunlaşmaktadır. Birinci bağlam, çoklu kimlik kesişimi çerçevesinin uygulanması veya çoklu kimlik kesişimi dinamiklerinin araştırılmasıyla ilgilidir. İkinci bağlam, teorik ve metodolojik bir paradigma olarak çoklu kimlik kesişiminin kapsamı ve içeriği üzerine söylemsel tartışmalarla ilgilidir. Üçüncü bağlam ise akademik alanı aşan bir şekilde analitik bir araç olarak çoklu kimlik kesişiminin normatif ve siyasi boyutları ile birlikte politik müdahaleleri içermektedir.

Söz konusu bu bağlamlarda yapılan kesişimsel çalışmalar ve örneğin ırkçı bir durumun içinde cinsiyeti aramak gibi sorgulayıcı yöntemler aracılığıyla kesişimsellik birçok disiplinde kullanılmaya başlanmıştır. Davis'e (2014) göre, kesişimsellik feminist ideolojinin yanı sıra sosyal bilimler, beşerî bilimler, felsefe, ekonomi, hukuk gibi bir dizi alanda, teorik bakış açısında (fenomenoloji, yapısalci sosyoloji, psikanaliz, dekonstrüksiyonizm) ve siyasi eğilimlerde (feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çok kültürlülük, queer çalışmalar, eleştirel engellilik çalışmaları, cinsiyet kimliği çalışmaları) giderek daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde ırkçılığın ve sömürgecilik tarihlerinin incelenmesinden medya temsillerine, hükümet politikalarından bilimsel söyleme kadar her şeyi incelemek için mükemmel bir araç olarak kabul edilmektedir (Davis, 2014).

Kesişimsellik yaklaşımı ile metodolojik ve teorik çalışmalar artarken, kadın çalışmalarında kurumsallaşmayı kolaylaştırıcı bir etkiye de sahip olmuştur. Farklı feminist bakış açılarını, deneyimleri ve öznel durumları,

kurumlar ve yapılar içinde ele alan çalışmalar ile örneğin kadın çalışmaları bölümleri ve programlarında niceliksel ve niteliksel bir artış söz konusu olmuştur (Fitts, 2009).

1980'lerden itibaren eşitlik ve farklılıklar hakkındaki tartışmaları kapsayan kesişimsellik yaklaşımının, sosyal farklılıkların ve eşitsizliklerin analizleri için önemli bir araç olarak kabul edilmesinin yanı sıra, kesişimsel analiz yapmanın yöntemsel zorluklarına yönelik bir dizi teorik ve kavramsal tartışma da ortaya çıkmıştır (Stelzer ve Kyrillos, 2021; Christensen ve Jensen, 2012). Başka bir ifadeyle sosyal yaşamın çoklu boyutlarını ve analiz kategorilerini içerecek şekilde çalışmalar genişlediğinde ortaya çıkan karmaşıklık, kesişimsellik yaklaşımına yönelik bazı metodolojik eleştirileri de beraberinde getirmiştir (McCall, 2005: 1771-1774). Özellikle metodolojik eleştiri olarak kesişimsellik analizlerinde, birbirini karşılıklı olarak etkileyen farklı kategorilerin kesişimsel yaklaşımda nasıl analiz edilebileceği sorunsalı en önemli tartışmalardan birini oluşturmuştur. Ayrıca cinsiyet, ırk ve diğer kimlik ve baskı eksenlerinin her zaman eşzamanlı olarak ele alınmasının zorlukları ve bağlam odaklı bir analiz yapma gerekliliği kesişimsel yaklaşıma getirilen eleştiriler olmuştur (Christensen ve Jensen, 2012; Luft, 2009). Tüm bu eleştirilerin yanı sıra kesişimsellik yaklaşımının önemli bir analitik araç olarak, çoklu tahakküm yapılarının baskısına uğrayan kadınların ve grupların uğradıkları baskı biçimlerini ve bütünsel olarak kadınların ve bu grupların sorunlarını anlamak açısından önemli bir yere sahip olduğu kabul edilmektedir (Jordan Zachery, 2007: 255-257).

Sonuç olarak, Cho, Crenshaw ve McCall'un (2013: 787) çoklu kimlik kesişiminin politik alanda ve sosyal hareketlerde nasıl uygulandığına odaklandıkları çalışmalarında da belirttikleri gibi, kesişimsellik kavramı dünya çapında feminist ve ırkçılık karşıtı çalışmalarda teorik ve metodolojik ilgi uyandırmış, disiplinler arası çalışmalarda ve politik alanda çok fazla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle son dönemlerde kadın hakları ve daha genel alanda insan hakları alanında yeni açılımlar oluşturmuştur.

Böylece insan hakları alanında hukuki araçlar ve insan hakları mahkemelerinin kararları aracılığıyla kesişimselliğin nasıl içerildiğine odaklanan disiplinler arası çalışmaların yanı sıra insan hakları alanındaki uluslararası kuruluşların kesişimsellik yaklaşımını nasıl kullandıklarına ilişkin çalışmalar da artmıştır (Gebruers, 2023).

KADININ İNSAN HAKLARI VE CEDAW BAĞLAMINDA KESİŞİMSELLİK

Kadına yönelik şiddeti, cinsiyet ayrımcılığını ve cinsiyet eşitsizliğini önlemek amacıyla feminist hareketin mücadelesinin yanı sıra sivil toplum örgütleri, devletler ve uluslararası kuruluşlar makro düzeyde insan hakları boyutunda çalışmalar yapmaktadırlar. Özellikle politik ve hukuksal alanda yapılan çalışmalarda devlet politikaları ve kararları ile uluslararası kuruluşların faaliyetleri belirleyici olmaktadır. Devletlerin uluslararası kuruluşlar ile eşgüdümlü ve işbirlikçi çalışmaları ise evrensel standartlarda kadının insan haklarının sağlanmasında etkili olmaktadır.

Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilen "*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*" (CEDAW) geniş katılımlı bir sözleşme olarak, Birleşmiş Milletler'in "*kadınlar için hak eşitliği ve cinsiyet ayrımı olmaksızın herkes için özgürlük*" ilkelerine yönelik en önemli uluslararası belgelerinden biridir. Evrensel bir eşitlik amacıyla, taraf devletlerde kadınların insan haklarının gerçekleştirilmesini, kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi hedefleyen CEDAW ayrıntılı bir işleyiş yönergesine sahiptir. Sözleşme gereğince oluşturulan CEDAW Komitesi, sözleşmenin genel ilkelerine uygun olarak taraf devletlerde uygulanma sürecini takip etmektedir. CEDAW'ın işleyişi ve sözleşme maddelerinin uygulama sürecinde taraf devletlerin kadına yönelik şiddeti ve cinsiyet ayrımcılığını önlemeye yönelik tedbirler ve kararlar alma yükümlülüğünü ne ölçüde gerçekleştirdiği izlenmektedir. Bu işleyişin ve uygulama sürecinin en önemli ve nihai aşaması ise Komitenin yayınladığı taraf devlete ilişkin nihai gözlemlerini içeren rapordur (UN Women, History of CEDAW; KİHP, 2001; UN Women, Rules of Procedure). Komite, Sözleşme'nin 17. maddesine dayanarak taraf devletlerin sundukları

dönemsel raporları inceler ve değerlendirir. Bunun sonucunda ilgili taraf devlete ilişkin nihai gözlemlerini içeren bir rapor yayımlar. Söz konusu bu nihai gözlemleri içeren yorumlarda CEDAW Komitesi, her bir taraf devlet raporunu değerlendirdikten sonra, ilgili taraf devlet için Sözleşme'nin uygulanmasını etkileyen faktörleri ve zorlukları, olumlu yönleri, başlıca endişe konularını ve Sözleşme'nin uygulanmasını güçlendirmek için öneri ve tavsiyeleri özetler (Parlak Börü, 2017: 48; Ayata, 2022: 233,234; UN Women, Reporting).

CEDAW'ın kadın sorunlarına yaklaşımı incelendiğinde, CEDAW'ın diğer insan hakları sözleşmelerinden farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılığı oluşturan en önemli etki ise, çoğu insan hakları sözleşmesi hükümetleri haklara saygı göstermeye çağırırken, CEDAW bundan daha fazlasını talep ederek; kamusal alanda, özel alanda ve bireylerin zihninde değişiklik yapılmasını zorunlu kılar ve taraf devlete yükümlülükler yükler. Başka bir ifadeyle CEDAW, hukuki, kurumsal ve bireysel düzeylerde temel değişiklikler emreder (Englehart ve Miller, 2014: 22,23). Bu yönüyle çoğu akademik araştırmaya konu olan CEDAW'ın uygulama çerçevesinin uluslararası insan hakları hukuk sistemine ve kadın haklarının gerçek anlamda kullanımına katkısı önemlidir. Bu açıdan genel olarak çağdaş uluslararası insan hakları standartlarının anlayışını genişletmek; kadın haklarını daha geniş insan hakları bağlamına entegre etmek; cinsiyet ve toplumsal cinsiyet analizini ana akım yapmak gibi birçok katkısı olduğu kabul edilmektedir. CEDAW uygulama ve prosedürel iyileştirmelerle kadının insan haklarının hukuksal boyutunun güçlenmesini de sürdürmektedir. Bunun en önemli kanıtlarından biri olarak 1999 yılında Genel Kurul'un, hem bireysel ihlal başvurularına izin veren hem de ciddi veya sistemli ihlalleri gösteren güvenilir bilgi alındığında soruşturmalara izin veren bir İsteğe Bağlı Protokolü kabul etmesi gösterilmektedir (Bayefsky, 2000: 197-199). Bu durum ise CEDAW'ın kadının insan haklarının sağlanmasında ve devlet politikaları üzerindeki etkisini güçlendiren bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe benzer şekilde, insan hakları antlaşmalarının devlet davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen Hill (2010) çalışmasında, CEDAW'ın onaylanmasının, devletlerin politikalarında kadın haklarının gözetilmesine ilişkin olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. CEDAW'ın evrensel ilkeleri, farklı kültürlerle ve toplumsal normlara sahip devletler arasında da kadın hakları konusunda bir uyum yaratmayı başarmıştır. Örneğin, CEDAW Sözleşmesi'ni onaylamış olan Müslüman devletlerin, sözleşme üyesi olmayan devletlere kıyasla kadın haklarında önemli bir iyileşme gösterdiği akademik çalışmalarda ortaya koyulmaktadır (Cheema, Qaiser, ve Qaiser, 2020).

Kadınların cinsiyetlerinden dolayı çeşitli ayrımcılık biçimlerine maruz kaldığını vurgulayan CEDAW'a göre devletlerin en önemli yükümlülüğü bu ayrımcılık biçimlerinin hepsinin ortadan kaldırılmasıdır. Taraf devletler kadınların kamu yaşamında, yasa önünde, kırsal alanlarda, eğitimde, istihdamda, sağlık hizmetlerinde, aile yaşamında ve sosyo-ekonomik yaşamda eşitliğini sağlama yükümlülüğü altındadır (Campbell ve Swenson, 2016: 133). Bu bağlamda CEDAW'ın savunduğu ilkeler ve işleyiş prosedürü, tüm ayrımcılık biçimlerinin ortadan kaldırılmasında devletleri teşvik etmek için önemli bir mekanizma olarak görülmektedir. Abril Stoffels (2019: 1317), CEDAW'ın bu rolünü, hem doğrudan devletlerin taahhütlerini ortaya koyarak ve kamu politikalarını teşvik ederek hem de dolaylı olarak sivil topluma devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri için baskı yapma, hukuksal ve politik reformları destekleme araçları sunarak gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bu rol, CEDAW'ın taraf devletlerin yasal reformları ve kamu politikası reformları üzerindeki etkisini de belirlemektedir (Abril Stoffels, 2019: 1317-1319; Campbell ve Swenson, 2016). CEDAW taraf devletler üzerindeki etkisini, taraf devletlerin hak ihlallerini önlemek veya şiddet eylemlerini soruşturmak, cezalandırmak ve tazminat sağlamak için gerekli özeni göstermemeleri durumunda, özel eylemlerden sorumlu olabileceklerini vurgulayarak da göstermektedir (McQuigg, 2007: 461,462).

CEDAW'ın kadın sorunlarının analizinde kullanılan kesişimsellik yaklaşımı ile ilişkisine bakıldığında, konuya genellikle insan hakları perspektifinden yaklaşıldığı görülmektedir. Kesişimsellik yaklaşımı kadınların insan haklarına erişiminin gerçekleştirilmesi için analitik bir araç olarak görülmektedir. Cinsiyet

ayrımcılığının ırk gibi diğer yapısal kategorilerle etkileşime girdiği, bu durumun ise insan haklarına erişimde engel oluşturan belirli dışlama süreçleri ürettiği kabulünden hareketle kesişimsellik bu süreçleri daha iyi anlamak ve en aza indirmek için büyük potansiyele sahip bir araç olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle kesişimsellik, insan haklarına erişim söz konusu olduğunda genellikle görünmez ve karmaşık olan sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek bir analitik araç olarak kullanılmaktadır (Stelzer ve Kyrillos, 2021; Collins ve Bilge, 2016). Bu bağlamda özellikle 2000'li yıllardan sonra kesişimsellik kavramı farklı disiplinlerin rağbet ettiği, sivil, kamu ve uluslararası kuruluşlarda gündeme alınan bir konuma erişmiştir (Collins ve Bilge, 2016). Feminist teori içindeki kesişen kimlikler ve toplumsal konular kavramlarına dair tartışmalar Dünyada ve Avrupa'da eşitlik politikalarına yansımış; kesişimsel analiz, insan hakları söyleminde başat hale gelmiştir (Yuval-Davis 2006).

Diğer yandan CEDAW'ın kesişimsellik yaklaşımını ne kadar benimsediği, kapsamlı ve tutarlı bir şekilde ele alıp almadığı sürekli tartışılmaktadır (Campbell, 2015). Bu konudaki görüşler CEDAW'ın kadın sorunlarının analizinde, taraf devletlerin kadın sorunlarının tespitinde, yasal ve politik önerilerin oluşturulmasında kesişimsellik yaklaşımını kapsamlı ve tutarlı bir şekilde yeterince ele almadığı görüşleri ile; CEDAW'ın özellikle son dönemlerde kadın sorunlarının tespitinde ve çözümünde kesişimsel bir bakış açısını benimsediği yönündeki görüşler olmak üzere ağırlıklı olarak iki uçta toplanmıştır. Bu çerçevede CEDAW'ın kesişimsel yaklaşımı yeterince benimsemediğini savunan eleştirel kesim, kadının insan haklarının geliştirilmesinde evrensel standartlara daha fazla odaklanıldığını; kadın sorunlarını çeşitlendiren ve farklı tahakküm biçimleri oluşturan eksenlerin, toplumsal ve kültürel yapıların yeterince analiz edilmediğini savunmaktadırlar. CEDAW'da kadınların kesişen kimliğini tanıyan özel hükümler bulunmadığından hareketle, CEDAW'ın örtüşen- kesişen baskı ve tahakküm biçimlerini yeterince ele almadığını, yalnızca cinsiyet ayrımcılığı yaşayan kadınların oluşturduğu monolitik bir kadın kategorisine koruma sağladığını, ırkçılık, sınıf ayrımcılığı, kesişimsel ayrımcılığı korumadığı eleştirileri yapılmıştır (Campbell, 2015). Hatta temel eleştirilerinden biri de CEDAW'ın Sözleşme metnine ilişkindir. CEDAW'ın sözleşme metni, farklı kadın deneyimlerine yeterince kesişimsel bir analiz sunmadığı, yalnızca bir savunmasız kadın grubunu tanımlayan ve izole eden nitelikte olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle CEDAW metninin, kesişimsel bir yaklaşımı içermeyerek tek eksenli kimlik modeline dayandığı savunulmuştur. Bir diğer eleştiri ise CEDAW Komitesinin raporlarına ve analizlerine ilişkin olarak CEDAW Komitesinin, taraf devletlerin kadınlar için "*dini veya etnik kimliklerinden veya topluluklarından bağımsız olarak eşitlik sağlayan kişisel statü yasalarını*" benimsemelerini tavsiye etmesi; ancak taraf devletlerdeki yasal ve yasal olmayan de facto durumları, gayri resmi, geleneksel veya örfi hukuk sistemlerini ve bunun kesişimsel yönlerini göz ardı etmesi yönünde olmuştur. Bu eleştirilerden hareketle CEDAW Komitesi'nin özellikle nihai gözlem raporlarına kültürel bir farkındalıkla ve kesişimsel yöntemle yaklaşması gerektiği savunulmuştur (Campbell ve Swenson, 2016: 137). Çünkü her ülke ve bölgedeki kadınların evrensel tahakkümleri ortak olsa da ulusal-yerel düzeydeki farklar dolayısıyla yerel kesişen baskıları, tahakküm biçimleri ve deneyimleri özgüldür ve bunun dikkate alınması önemlidir (Collins P. H., 2000: 231-232).

Bu eleştirilerin yanı sıra CEDAW ve kesişimsellik ilişkisine dair görüşlerin diğer ucunda ise CEDAW'ın özellikle son dönemlerde kadın sorunlarının tespitinde ve çözümünde kesişimsel bir bakış açısını benimsediği yönündeki görüşler bulunmaktadır. Bu bakımdan CEDAW'ın devlet yükümlülüklerinin ve raporlamalarının yorumunda kadın deneyimlerini kesişimsel bir bağlamda değerlendirdiğine yönelik düşünceler ön plana çıkmaktadır. CEDAW Komitesi'nin bazı raporlarında şiddet deneyimlerini etkileyebilecek koşullar arasında hukuki ve sosyal marjinalleşme, belirli bir ırk, etnik, dini veya yerli azınlığa aidiyet, yaş, engellilik ve sosyal statü gibi eksenlere yer verildiği örnek olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda CEDAW Genel Yorum 28'in 18. maddesinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın, ırk, etnik köken, din veya inanç, sağlık, statü, yaş, sınıf, kasta ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi kadınları etkileyen diğer

faktörlerle ayrılmaz bir şekilde ilişkili olduğu yer almaktadır (Buxton-Namisnyk, 2014:128,129; Dale, 2018: 39,40, 43).

Ayrıca CEDAW'ın kendini geliştiren ve ilerlemeci bir yapıya sahip olduğu, aldığı kararlar ile kadının insan haklarını genişletmeyi hedeflediği ve zaman içinde yeni yaklaşım araçlarını geliştirdiği de savunulmaktadır. Başlangıçta CEDAW metninde kadına yönelik şiddet kavramına yönelik herhangi bir ifade yokken, Genel Tavsiye Kararı No. 19'u yayınlamasıyla kadına yönelik şiddeti kapsamı içine alması buna örnek olarak gösterilmektedir. Aynı şekilde 2017 yılında CEDAW Komitesi'nin, Genel Tavsiye Kararı No. 35 ile kadına yönelik şiddetin biçim ve boyutlarının çeşitliliğini dikkate alması, kimlikler ve deneyimler doğrultusunda daha kapsamlı bir insan hakları analizi sunması da kesişimsel yaklaşım araçlarının benimsendiği yönünde okunabilir (Güneş, 2021: 1764, 1765). Özellikle kesişimsellik yaklaşımının kullanımının arttığı 2000'li yıllardan itibaren, kadınların insan haklarına erişiminde en önemli belgelerden biri olan CEDAW'ın özel tavsiyelerinde kesişimselliğin izlerini sürmenin mümkün olduğu savunulmaktadır (Stelzer ve Kyrillos, 2021). Bu hususta Campbell (2015: 489), CEDAW Komitesi'nin Genel Tavsiye No. 28'e dikkat çekerek, kadınların cinsiyet ve cinsiyet kimliğine dayalı olarak maruz kaldığı ayrımcılığın, kadınları etkileyen diğer faktörlerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunun belirtilmesinin kesişimsel bir yaklaşım olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. CEDAW Komitesinin, Genel Tavsiyelerde öncülük ettiği geniş kapsamlı kesişimsel ayrımcılık anlayışını nihai raporlar, inceleme-soruşturma prosedürü ve bireysel iletişimlerde de görmenin mümkün olduğunu, bu belgelerdeki görüşlerin çoklu kimliklere sahip kadınları koruma taahhüdünü içerdiğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle CEDAW Komitesi'nin, Genel Tavsiyelerinde ve Nihai Raporlarında düzenli olarak kesişimsellik teorisine atıfta bulunularak analizler ve tespitler yaptığı savunulmaktadır (Davis, 2022: 1024, 1026).

Bu doğrultuda CEDAW'ın çoklu kimliklere sahip kadınların ayrımcılık sorununa nasıl yaklaştığı sorusundan hareket eden Campbell (2015: 485-494), CEDAW'ın cinsiyet eşitliğini sağlama temelinde geniş ve esnek bir kesişimsel ayrımcılık yaklaşımını benimsediğini belirtmektedir. Kadınların, bir kimlik, deneyim veya temel probleme ilişkin ayrımcılık yaşadıklarında, bu ayrımcılık ve eşitsizlikle etkileşime giren cinsiyet, kimlik ve deneyim eksenlerinin de dikkate alınarak CEDAW altında koruma altına alındığını vurgulamaktadır. Ayrıca CEDAW'ın kesişimsel ayrımcılıklara atıfta bulunurken azınlık, ırk veya etnisite sahibi kadınların aşırı şekilde yoksulluk içinde yaşadığına dair tespitlerinde; ya da Kanada'da kayıp ve öldürülen Kızılderili kadınlar üzerine yapılan Soruşturma Prosedürü örneğinde olduğu gibi "*Kızılderili kadınların, birbirine karışan faktörlerden kaynaklanan kesişimsel ayrımcılıkla karşılaştığına*" ilişkin tespitlerinde kesişimsellik yaklaşımının izini sürmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu düşüncelerden hareketle CEDAW'ın günümüz koşullarında, cinsiyet temelinde ayrımcılığın en çok kadınlara zarar verdiğini ve aynı zamanda diğer ayrımcılık nedenleri (örneğin, kesişimsel ayrımcılık) nedeniyle de zarar gördüklerini kabul ettiği görüşleri ağırlık kazanmaktadır (Holtmaat, 2013: 99- 106).

CEDAW'ın kesişimselliğe ilişkin bu kabulünü Birleşmiş Milletler (BM)'in diğer komitelerinde de görmek mümkündür. 2000'lerden itibaren BM Komitelerinin uygulaması değişmiş; BM Komiteleri çeşitli kimlik zincirlerinin nasıl etkileşime girdiğini ve çeşitli ayrımcılık biçimlerinin etkileşiminden kaynaklanan özgün bir ayrımcılık veya hak ihlali deneyiminin nasıl ortaya çıktığını giderek daha fazla dikkate almaya başlamıştır. BM sözleşme sisteminin anlayışındaki ve işleyişindeki bu değişiklik, çeşitli ayrımcılık biçimlerinin etkileşimi nedeniyle ortaya çıkan hak ihlallerini de ele almak için yeni olasılıkların açılmasını sağlamıştır. Çünkü farklı türdeki ayrımcılık biçimlerinin hangi noktalarda kesiştiğini, farklı ayrımcılık türlerinin etkileşiminden kaynaklanan bir deneyimin etkileşimle nasıl oluştuğunu anlamak için yeni analitik araçların sürece dahil edilmesi; insan hakları alanında konuların ayrı başlıklar halinde ve tek eksenli olarak ele alınmasının sakıncalarının daha net olarak görülmesini sağlamıştır. Başka bir ifadeyle ırk/ırk ayrımcılığı veya cinsiyet gibi alt başlıklar boyunca insan hakları düzenlemesinin bölünmesinin, kesişimde bulunan bireylerin deneyimlerini marjinalleştirebilecek bir insan hakları ihlalinin doğurabileceği kesişimsellik

yaklaşımı ile fark edilmiştir (Buxton-Namisnyk, 2014: 122, 123). Bu doğrultuda CEDAW da devlet raporlarının çeşitli kadın gruplarına ilişkin özellikle de birden fazla ayrımcılığa maruz kalan kadınlar hakkında bilgi içermesini ayrıca talep etmiştir. Böylece devletlerin veri toplama işlemlerini kadınların gerçekliklerinin çoklu yönlerini daha doğru bir şekilde tanımlayacak şekilde ayrıntılı olarak yapmaları gerekecektir (Chow, 2016: 465-467).

Diğer yandan uluslararası kuruluşlar bağlamında üretken diyalogu kolaylaştırmanın ve kesişimselliğin ırk ve cinsiyet boyutları hakkında erişilebilir bilgilerin geliştirilmesinin önemine vurgu yaptığı çalışmasıyla Crenshaw (2002), CEDAW tarafından güvence altına alınan hakların söylemsel olarak ırkla ve cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili deneyimlerinin tamamını kapsadığını ancak, iç içe geçmiş tahakküm biçimleri olarak ne ırk ayrımcılığının toplumsal cinsiyet yönlerinin ne de cinsiyet ayrımcılığının ırksal yönlerinin insan hakları söylemleri içinde tam olarak kavranmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle özellikle ırk ve cinsiyetin spesifik sonuçlarını analiz etmede yeterli bir bilgi tabanı geliştirmek için uluslararası kuruluşların özel araştırma protokolleri formüle etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu özel araştırma protokolleri, özel araştırma yöntemleri ile uzmanları tarafından yapılacak olan incelemeler ile elde edilecek bilgiler, marjinalleştirilmiş kadınların yaşamlarının gerçeklerini yapılandıran sorunların veya koşulların daha ayrıntılı bir incelemesinin temelini oluşturabilecektir. Bu hedefler doğrultusunda Crenshaw (2002), bazı önerilerde de bulunmaktadır; uluslararası sözleşme gözlemcileri ve diğer insan hakları kurumları tarafından toplanan verilerin, ırk ve cinsiyete göre ayrıştırılması gerektiğini ve mümkünse marjinalleştirilmiş kadınların statüsünü belirlemek için çapraz referans ile işlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede CEDAW ve destekleyici kurumları, kesişimselliğin tanınmasını, araştırılmasını ve ele alınmasını sağlamak için gerektiğinde protokollerini de değiştirmelidir. Kadınların kesişimsel ayrımcılığa karşı korunma ve tazminat talep etme olasılığını belirlemek için ulusal mekanizmaların gözden geçirilmesini önermektedir. Çünkü ulusal mekanizmalar bu kesişimsel sorunları ele alamazsa, marjinalleştirilmiş kadınlar aksi takdirde hak kazanacakları tüm korumayı alamayacaklardır. Bu nedenle kesişimsel ayrımcılığa çözüm getirmeyen ülkeler yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemiş olarak kabul edilmelidir. Ayrıca sadece cinsiyet değil, ırk perspektifinin kadın sorunları bağlamına dahil edilmesini desteklemek gerekmektedir. Marjinalleştirilmiş kadınların ve özerk kadın gruplarının artan finansman ve eğitim yoluyla insan haklarının güçlendirilmesi için kaynaklar sağlanmalıdır. Son olarak dünya çapında ayrımcılığa uğramış etnik ve ırksal gruplardan gelen kadınların koşulları hakkında daha fazla farkındalığı teşvik etmek için kesişimselliği gözetilen özel raportör atanmalıdır (Crenshaw, 2002).

Sonuç olarak, kesişimsellik yaklaşımının uluslararası insan hakları hukuku bağlamındaki gelişimini inceleyen Dale (2018: 41-46), uluslararası düzeyde kesişimsel bir dilin kabulünün, feminist bir açılım sağladığını belirtmektedir. 2000'lerden bu yana uluslararası insan hakları alanında kesişimsellik yaklaşımının hukuki olarak kullanılmasının, kadınların dışlanma ve ayrımcılık deneyimlerini hesaba katma, analiz etme ve bu sorunları çözümlenebilmek için benzersiz fırsatlar sunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca kesişimsel olarak yapılandırılmış eşitsizliklerle başa çıkabilecek stratejiler oluşturmanın kurumsal boyuttaki önemi de ortaya çıkmaktadır (Stelzer ve Kyrillos, 2021). Yıllar içinde kesişimselliğin kazandığı tanınırlık, BM insan hakları sözleşme organlarının uygulamasında da açık ve zımnî referanslarda kendini göstermiş; kavram cinsiyet ayrımcılığının genellikle ırk, etnik köken ve sosyo-ekonomik arka plan gibi diğer nedenlerle örüldüğünü vurgulamak için sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Chow, 2016).

CEDAW KOMİTESİ'NİN “SEKİZİNCİ DÖNEMSEL RAPORA DAİR NİHAİ GÖZLEMLERİ” BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE KADIN SORUNLARINA KESİŞİMSSEL BİR BAKIŞ

Uluslararası kadın hakları alanında bir dönüm noktası olarak kabul edilen CEDAW’a Türkiye 1985'te taraf olmuş, 19 Ocak 1986 tarihinde sözleşme yürürlüğe girmiştir. Kadına yönelik şiddeti ve ayrımcılığı önlemeyi amaçlayan ve bu konuda yasal çerçeveyi belirleyen bir belge olarak CEDAW, Türkiye’de kadın haklarının

sağlanmasında ve genişletilmesinde önemli yasal ve politik araçlardan biri haline gelmiştir (Parlak Börü, 2017; Ayata, 2022: 233).

CEDAW Komitesi, Türkiye'nin ilk raporunu 1990 tarihinde ele alarak Türkiye'ye dair ilk nihai gözlemlerini sunmuştur. Son olarak ise 14 ve 15 Haziran 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantılar sonucunda “*Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler*” raporu Komite tarafından açıklanmıştır (Ayata, 2022: 237, 262).

CEDAW'ın 18. maddesine göre, bir devlet tarafı CEDAW'a imza attığında, sözleşmeyi nasıl uyguladığına dair dört yılda bir rapor sunmak zorundadır. Komite, devlet raporunu inceleyerek, sivil toplum örgütlerinin sunumlarını değerlendirir ve devlet temsilcileriyle sözlü soru-cevap oturumu düzenler. Ardından, devletin CEDAW'ı en iyi nasıl uygulayabileceği ve cinsiyet eşitliğini nasıl sağlayabileceği konusunda olumlu yönleri vurgulayan, endişe duyulan alanları belirten ve önerilerde bulunan nihai gözlemler raporunu “*concluding observations*” (sonuç gözlemleri) yayımlar (Campbell, 2015: 491). CEDAW, Sözleşmeye uyum konusunda devletlerin izlenmesini periyodik değerlendirme süreciyle sağlar. Komite, periyodik değerlendirme süreci yoluyla denetim rolü üstlenir ve CEDAW altındaki devlet yükümlülüklerinin mevcut iç hukuk, politika ve uygulama tarafından ne ölçüde yerine getirildiğini gözden geçirir. Nihai gözlemler raporu, geliştirilmesi gereken, hükümet yanıtı gerektiren alanları vurgular. Detaylı öneriler, Komite üyelerinin uzmanlığından ve aynı zamanda hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının raporlarından kaynaklanır (Yeo, 2018:200-202; Englehart ve Miller, 2014: 24).

Nihai gözlemler raporu tek bir taraf devlete yöneliktir ve o devletin sözleşmeye uyumunun değerlendirilmesini içerdiği için önemlidir. Ayrıca taraf devletin çalışmalarını nasıl geliştireceğine ilişkin komitenin önerilerini de içermesi açısından yol gösterici rehber niteliğindedir (Belek Erşen, 2006: 62, 63). CEDAW Komitesi'nin çalışmaları, 1982'deki ilk toplantısından bu yana önemli ölçüde gelişmiştir. Günümüzde Komite'nin en dikkat çeken ve düzenli çıktıları, taraf devletin CEDAW Sözleşmesi uygulamasına dair sonuç bildiren nihai gözlemler raporudur. Bu yönüyle nihai gözlemler raporunun takip ve prosedür süreci, her taraf devletin rapor hususlarına ilişkin ayrıntılı çalışmalar yapmasını gerektirmesi bakımından da önemlidir (Šimonović, 2014: 595-597).

Ayata (2022: 236), CEDAW Komitesi'nin Türkiye'ye dair nihai gözlemlerini içeren çalışmasında, nihai gözlemlerin zaman içerisinde taraf devletlerin dönemsel raporları gibi içerik ve şekil olarak değişikliğe ve dönüşüme uğradığını; kullanılan kavramların değiştiğini belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak Ayata, daha eski tarihli nihai gözlemler raporlarında Komite'nin, “*kadınlara karşı şiddet*” ve “*namus cinayetleri*” kavramlarını kullandığını; son dönem raporlarında ise “*kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*” ve “*sözde namus adına işlenen cinayetler*” kavramlarını kullandığını belirtmektedir.

CEDAW Komitesi'nin 4-12 Temmuz 2022 tarihlerinde sunulan “*Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler*” raporu 19 sayfadan ve 64 madde ile alt maddelerinden oluşmaktadır (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022). Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemleri kadınların ilerlemesine bütünsel olarak dahil olan bir dizi konuyu kapsamaktadır. Ayata (2022: 263), 2022 tarihli Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler raporunda Komite'nin, başlıca endişe alanları ve tavsiyeler başlığı altında ele aldığı konuların şunlar olduğunu belirtmektedir; 15 Temmuz 2016 sonrasında ilan edilen ve iki yıl süren olağanüstü halin (OHAL) etkileri; İstanbul Sözleşmesi'nden Türkiye'nin çekilmesi; salgın döneminde kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği; Sözleşme'nin, İhtiyari Protokolü'nün ve Komite'nin Genel Tavsiyelerinin görünürlüğü; kadınların adalete erişimi; ayrımcı kalıp yargılar ve zararlı uygulamalar ve kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; sözde “*namus*” adına işlenen cinayetler ve intihara zorlama; barış ve güvenlik; insan ticareti ve fuhuş sömürüsü; siyasal ve kamusal hayata eşit katılım; kadının

insan hakları savunucuları ve gazeteciler; eğitim; istihdam; sağlık; ekonomik güçlenme; kırsaldaki kadınlar; Kürt kadınlar; evlilik ve aile ilişkileri gibi konular ele alınmıştır (Ayata, 2022: 263).

Komite, 13 Haziran- 1 Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleşen 82. oturumunda Türkiye'nin sekizinci periyodik raporunu değerlendirdiğini; ön oturum çalışma grubu tarafından sorulan konular ve sorular ile Türkiye'nin yanıtlarının da ilgili dokümanlarda (CEDAW/C/TUR/RQ/8 belgesi) yer aldığını belirtmektedir (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 1). Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemlerde yer alan “*Olumlu Yönler*” başlığında Komite, 2016 yılında Devlet tarafından sunulan yedinci periyodik raporun değerlendirilmesinden bu yana, kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hızlandırmayı ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlayan kurumsal ve politika çerçevesini iyileştirmek için “*Kadınların Güçlenmesine İlişkin Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*”, “*İnsan Hakları Eylem Planı (2021-2023)*” gibi kaydedilen ilerlemeleri memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemler metninin bütünü kesişimsel yaklaşımın izlerini sürerek el alındığında ise şu tespitlere ulaşılmıştır: “*Salgın ve Kurtarma Çabaları Bağlamında Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği*” alt başlığındaki 12. maddede Komite, Türkiye'nin COVID-19 pandemisiyle ilgili cinsiyet duyarlı kurtarma stratejilerini ve pandeminin kadınlar ve kız çocukları üzerindeki olumsuz ekonomik ve sosyal etkilerini hafifletmeye yönelik hedefli önlemleri uygulama çabalarını göz önünde bulundurduğunu belirtmekte birlikte, kadınlara yönelik cinsiyet temelli şiddetin, özellikle aile içi şiddetin yaygınlığının yüksekliğinden kaygı duyduğunu belirtmiştir. Komitenin, pandeminin yarattığı sosyal ve ekonomik koşullardan ve eve kapanmanın koşullarından en fazla kadınların etkilendiğini ve bunun sonuçlarından biri olarak özel alanda kadınlara yönelik aile içi şiddetin arttığını belirtmesini, kesişimsellik yaklaşımı ile okumak mümkündür. Başka bir ifadeyle cinsiyet eşitsizliğinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve sosyo-ekonomik koşulların kesişiminin kadınlar üzerindeki baskıyı artırması söz konusudur. Ayrıca raporda belirtilen maddenin devamında (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 3); Komite “*pandemiye yanıt olarak küresel düzeyde eğitim kurumlarının en uzun süre kapalı kalmasından ve yoksulluğun feminizasyonundan, bu durumun dezavantajlı ve marjinal gruplara mensup kadınlar ve kız çocuklarını, çeşitli ve kesişen ayrımcılık biçimlerine maruz kalanları, pandemi sürecinde durumlarının daha da kötüleştiğini kaygıyla belirtir.*” değerlendirmesi ile ve bu madde içinde açıkça yer verilen “*kesişen ayrımcılık*” kavramı ile kesişimsel bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Aynı zamanda bu değerlendirme ile kesişimsel yaklaşımın teorik içeriğine uygun bir tanımlama da yapılmıştır.

Raporun 13. maddesi (a) bendinde ise, COVID-19 pandemisi bağlamında Komitenin Devlet'e yaptığı önerilerde; 2030 Gündemi'ne uygun olarak, COVID-19 kurtarma stratejilerinin merkezine kadınları koymak suretiyle, kadınlar arasındaki uzun süredir devam eden eşitsizlikleri gidermek için önlemler alınmasını önermiştir. Ayrıca bu maddede özellikle işsiz kadınlara, yoksulluk içinde yaşayan kadınlara, etnik ve ulusal azınlık gruplarına mensup kadınlara, insani yardım ortamlarında bulunan kadınlara, yaşlı kadınlara, engelli kadınlara ve göçmen, mülteci ve sığınmacı kadınlara özel bir önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 3,4). Bu maddedeki Komite önerileri incelendiğinde yine kesişimsel bir bakış açısıyla önerilerin yapıldığı, madde içerisinde yer alan kadın, işsizlik, yoksulluk, etnik ve ulusal azınlık gruplarındaki kadınlar, yaşlı, engelli, göçmen, mülteci, sığınmacı kadınlar değerlendirmeleri yapılırken bunların aynı zamanda kesişen niteliklerinin de göz önünde bulundurulduğunu – bir önceki madde ile ilişkisi de göz önüne alınarak- söylemek mümkündür.

Sekizinci Dönemsel Rapora Dair Nihai Gözlemlerin “*Anayasa ve Yasal Çerçeve ve Ayrımcı Yasalar*” alt başlığı içinde yer alan 16. maddede ise; “*Komite, ayrımcılık yapmama ilkesinin, özellikle Kürt kadınları, mülteci ve sığınmacı kadınlar ve engelli kadınlar olmak üzere, Devlet tarafından dezavantajlı ve marjinal gruplara mensup kadınlar üzerinde kesişen ayrımcılık biçimlerinin olduğu endişesini not eder*” denilerek ve “*kesişen ayrımcılık biçimleri*” ifadesini vurgulayarak, gözlemini ve önerisini kesişimsel bir yaklaşımla iletmiştir (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 4). Burada kesişimsellik etnik köken, azınlık grup aidiyeti

ve engelli olma durumu gibi eksenler üzerinden oluşturularak, bu eksenlerin dezavantajlı ve marjinal gruplara mensup kadınlar üzerinde kesişen ayrımcılık biçimlerini oluşturduğu belirtilmektedir.

Nihai Gözlemlerin “Komite, Devlet'e şunları önermektedir” alt başlığındaki 17. maddesinde (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 5); “Kamu ve özel alanlarda kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve Sözleşme'nin 1. maddesine uygun olarak doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı kapsayan yasaları kabul edin; ayrıca, etnik köken, engellilik ve sosyo-ekonomik durum gibi faktörlere göre ayrılmış olarak ayrımcılığı veri toplamak için kapsamlı bir sistem geliştirin” önerisi, bu çalışmanın önceki bölümünde değinilen, kesişimsellik analizleri için taraf devletlerin veri toplama araçlarını iyileştirme ve sistemlerini geliştirme konusu ile birlikte değerlendirilebilir.

Raporun “Kadınlar ve Barış ve Güvenlik” alt başlığındaki 32. maddesinin (a) ve (b) bentlerinde (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 10); “Kürt kadınlarının cinsel şiddet, taciz ve tehdide maruz kaldığına dair belgelenmiş iddialar”; “Birçok kadını içeren, evlerinden tahliye edilen kişilerin sayısının fazla olması; bu kişiler genellikle ayrımcılığın kesişen biçimlerine maruz kalırlar ve sokakta uyumak zorunda bırakıldıklarında cinsel ve diğer cinsiyete dayalı şiddetin ek risklerine maruz kalırlar” şeklindeki Komite'nin endişelerini ilettiği konularda da cinsiyet ve etnik köken eksenlerine ve “ayrımcılığın kesişen biçimleri” ifadesine yer verilmiştir.

“Ekonomik Güçlenme” alt başlığı altındaki 49. maddede de (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 16, 17); Komite, engelli kadınlar ve engelli aile bireylerine bakım veren kadınlar, kırsal, göçmen ve mülteci kadınlar arasındaki yoksulluk ve mahrumiyet durumları hakkında endişelerini belirterek, sosyo-ekonomik konum, sınıf konumu, engellilik, göçmen ve mülteci olmak gibi eksenleri yoksulluk ile ilişkilendirerek, konuya çoklu kimlikli bir bakış açısı ile kesişimsel olarak yaklaştığı değerlendirmesini yapmak mümkündür. “Kürt Kadınları” alt başlığındaki 53. maddede ise (CEDAW/C/TUR/CO/8, para. 1, 2022: 17, 18); “Komite, Kürt kadınları ve kızları üzerindeki etnik ve dil kimliğine dayalı ayrımcılığın, toplumda marjinalleşmeleri ve insan haklarından sınırlı yararlanmalarının birleşiminden kaynaklanan endişelerini sürdürmektedir” denilerek, etnik kimlik ve dil ekseninden kadınların marjinalleşmeleri endişesine vurgu yapılmıştır. “Kadınların marjinalleşmesi” vurgusu ile kesişimsellik yaklaşımı içerisinde önemli bir yer tutan, kesişen eksenlerin hepsinin dikkate alınmaması sonucunda kadın deneyimlerinin görünmezliği ve kadınların marjinalleşmesi ile iktidar-güç kaynaklarından dışlanmaları gibi etkilerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

Sonuç olarak “Sekizinci Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemleri”ne bütünsel olarak bakıldığında, etnik kimlik, sınıf, yoksulluk, mülteci, sığınmacı, engelli olma durumu gibi kesişen eksenler üzerinden kadın sorunlarının tespitinin ve çözüm önerilerinin yapıldığını söylemek mümkündür. Komite'nin kadınların, biyolojik farklılıkların yanı sıra, kalıcı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ayrımcılık nedeniyle eşitsizlik ve baskının bir konumunda bulduklarını; bu baskı eksenlerinin kesişmesiyle oluşan ve ağırlaşan baskı ile tahakküm biçimlerinin kadına yönelik ayrımcılığı ve şiddeti artırdığını dikkate alarak bir yorumlama yaptığı görülmektedir.

SONUÇ

Crenshaw'ın siyah kadınların deneyimlerinden yola çıkarak teorileştirdiği kesişimsellik yaklaşımı, cinsiyet ve ırk ayrımcılığı gibi farklı tahakküm ve ayrımcılık biçimlerinin iç içe geçebileceğini ya da üst üste katmanlaşacağını; bu nedenle kadınlara yönelik ayrımcılığı ve kadın sorunlarını analiz edebilmek için çok eksenli kimlikli analizlerin yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda kesişimsellik yaklaşımı son dönemlerde hem feminist teori içinde hem de farklı disiplinler tarafından analitik bir araç olarak kabul edilmiştir. Böylece kadın sorunlarının tek eksenli olarak ele alınması anlayışından vazgeçilerek çok eksenli ve kesişimsel bir yaklaşım benimsenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kesişimsellik yaklaşımı insan hakları alanında da benimsenerek, toplumdaki dezavantajlı kesimlerin sorunları, öznel deneyimleri etkileyen

toplumsal ve kültürel özellikler, sosyo-ekonomik koşullar ve ülke ve yerel koşullar bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Uluslararası insan hakları alanında kesişimsellik yaklaşımının hukuki olarak kullanılmasının, kadınların dışlanma ve ayrımcılık deneyimlerini hesaba katma, analiz etme ve bu sorunları çözümleyebilmek için önemli olduğu savunulmuştur. Bu bağlamda kadının insan haklarına ulaşması konusunda en önemli uluslararası sözleşme olarak kabul edilen CEDAW'ın “*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*” (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) kadın sorunlarını analiz ederken kesişimsellik yaklaşımını analitik bir araç olarak kullanması gerektiği feminist teori, insana hakları alanı ve birçok disiplinde savunulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede CEDAW'ın işleyişine ve raporlarına ilişkin olarak kesişimsellik yaklaşımına dair birçok akademik çalışma yapılmıştır.

Türkiye'ye ilişkin 2022 tarihli “*Sekizinci Dönemsel Raporu Dair Nihai Gözlemler*”inden hareketle, Türkiye'deki kadın sorunlarının değerlendirilmesinde kesişimsellik yaklaşımının izlerinin sürüldüğü bu çalışmada, etnik kimlik, sınıf, yoksulluk, mülteci, sığınmacı, engelli olma durumu gibi kesişen eksenler dikkate alınarak kadın sorunlarının analizinin yapıldığını ve çözüm önerilerinin sunulduğunu söylemek mümkündür. Yıllar içinde kadının insan hakları mücadelesinde feminist teori içinde kesişimselliğin öneminin artması, CEDAW gibi birçok insan hakları sözleşme organlarının uygulamalarında kesişimselliğin açık ve örtük değerlendirmeler ile yer almasına neden olmuş, analitik bir araç olarak kullanımı kabul görmüştür.

KAYNAKÇA

- Abril Stoffels, R. (2019). The role of the CEDAW Committee in the implementation of public policies on gender issues: analysis through a study of the protection of girls' rights in Spain. *The International Journal of Human Rights*, 23(8), 1317-1336, Doi: 10.1080/13642987.2019.1603144
- Ayata, G. (2022). CEDAW Komitesi'nin Türkiye'ye dair nihai gözlemlerinde kadının insan haklarının izini sürmek, *Kadına Karşı Ayrımcılık Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW*, (Der. S. Eryılmaz, G. Ayata, P. Çağlı), İstanbul: Zoe Yayıncılık.
- Bayefsky, A. F. (2000). The CEDAW Convention: its contribution today. *In Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, 94, Cambridge: Cambridge University Press, 197-200.
- Belek Erşen, U. (2006). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve denetim mekanizması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara.*
- Berktaş, F. (2013). Feminist teoride açılımlar (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde* (ss. 3-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Buxton-Namisnyk, E. (2014). Does an intersectional understanding of international human rights law represent the way forward in the prevention and redress of domestic violence against indigenous women in Australia?. *Australian Indigenous Law Review*, 18(1), 119-137.
- Campbell, M. (2015). CEDAW and women's intersecting identities: A pioneering new approach to intersectional discrimination. *Revista Direito GV*, 11(2), 479-504. <https://doi.org/10.1590/1808-2432201521>
- Campbell, M., and Swenson, G. (2016). Legal pluralism and women's rights after conflict: The role of CEDAW. *Columbia Human Rights Law Review*, 48(1), pp. 112-146.
- Cheema, Z. I., Qaiser, Z., and Qaiser, K. (2020). Qualms about the CEDAW by the Muslim States: Analyzing women rights in Pakistan, Saudi Arabia and Iran. *Global Social Sciences Review*, V(III), 166-173. [https://doi.org/10.31703/gssr.2020\(V-III\).18](https://doi.org/10.31703/gssr.2020(V-III).18)
- Cho, S., Crenshaw, K. W., and McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of women in culture and society*, 38(4), 785-810.

- Chow, P. Y. S. (2016). Has intersectionality reached its limits? Intersectionality in the UN human rights treaty-body practices and the issue of ambivalence. *Human Rights Law Review*, 16, 453–481. Doi: 10.1093/hrlr/ngw016
- Christensen, A. D. and Jensen, S. Q. (2012). Doing intersectional analysis: Methodological implications for qualitative research. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 20(2), 109-125.
- Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*, Second Edition, New York and Londra: Routledge.
- Collins, P. H., and Bilge, S. (2016). *Intersectionality (Key Concepts)*. Cambridge: Polity Press.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. *Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum, 139-167.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- Crenshaw, K. (2002). Background paper for the expert meeting on the gender-related aspects of race discrimination. *Estudos Feministas*, 10(1), 171-188. <https://www.proquest.com/docview/1957449272?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Dale, A. (2018). International women's human rights and the hope for feminist law: Intersectionality as legal framework. *Canadian Woman Studies/les cahiers de la femme*. 33(1,2), 37-50.
- Davis, K. (2014). Intersectionality as critical methodology. *Writing academic texts differently: Intersectional feminist methodologies and the playful art of writing*, 17-29. [https://www.kathydavis.info/articles/Ch1_Davis%20\(Writing\)%20PROOF.doc](https://www.kathydavis.info/articles/Ch1_Davis%20(Writing)%20PROOF.doc)
- Davis, M. F. (2022). (G) local intersectionality. *Washington and Lee Law Review*, 79(3), 1021-1044. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol79/iss3/6>
- De Beco, G. (2020). Harnessing the full potential of intersectionality theory in international human rights law: Lessons from disabled children's right to education. Atrey, S., and Dunne, P. (Eds.). *In Internationality and Human Rights Law* (pp. 39-58). Oxford: Hart Publishing.
- Dill, B. T. (2009). Race, class, and gender: Prospects for an all-inclusive sisterhood. Berger, M. T., and Guidroz, K. (Eds.). *The intersectional approach: Transforming the academy through race, class, and gender*. Univ of North Carolina Press, 25-43.
- Englehart, N. A. and Miller, M. K. (2014). The CEDAW effect: International law's impact on women's rights, *Journal of Human Rights*, 13(1), 22-47, Doi:10.1080/14754835.2013.824274
- Fitts, M. (2009). Institutionalizing intersectionality. Berger, M. T., and Guidroz, K. (Eds.). *The intersectional approach: Transforming the academy through race, class, and gender*. Univ of North Carolina Press, 249-257.
- Gebruers, C. (2023). From structural discrimination to intersectionality in the inter-American system of human rights: Unravelling categorical framings. *The Age of Human Rights Journal*, (20), e7629-e7629.
- Güneş, A. (2021). Kesişimsellik yaklaşımı bağlamında kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin CEDAW Komitesi genel tavsiye 35 sayılı Kararı'nın analizi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)*, 29(3), 1739-1771.
- Hill, D.W. (2010). Estimating the effects of human rights treaties on state behavior. *The Journal of Politics*, 72(4), 1161–1174.
- Holtmaat, R. (2013). The CEDAW: a holistic approach to women's equality and freedom. *Women's human rights: CEDAW in international, regional and national law*, 95-123.
- Jordan-Zachery, J. S. (2007). Am I a black woman or a woman who is black? A few thoughts on the meaning of intersectionality. *Politics & Gender*, 3(2), 254-263.

- KİHP, Kadının İnsan Hakları Projesi. (2001). Birleşmiş Milletler 'de kadının insan hakları ve Türkiye'nin taahhütleri, *Yeni Çözümler Vakfı*, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/219_1.pdf, erişim tarihi: 4 Ağustos 2023.
- Losleben, K., and Musubika, S. (2023). Intersectionality. In *Gender Diversity, Equity, and Inclusion in Academia* (pp. 72-84). Routledge. Doi: 10.4324/9781003363590-8.
- Luft, R., (2009). Intersectionality and the risk of flattening difference. Berger, M. T., and Guidroz, K. (Eds.). *The intersectional approach: Transforming the academy through race, class, and gender*. Univ of North Carolina Press, 100-117.
- McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of women in culture and society*, 30(3), 1771-1800.
- McQuigg, R.J.A. (2007). The Responses of States to the Comments of the CEDAW Committee on Domestic Violence. *The International Journal of Human Rights*, 11(4), 461-479, Doi: 10.1080/13642980701659989
- Parlak Börü, Ş. (2017). Kadının korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmeler ve Türkiye'nin konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 30, 43-63.
- Šimonović, D. (2014). Global and regional standards on violence against women: The evolution and synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions. *Human Rights Quarterly*, 36(3), 590-606. <https://www.jstor.org/stable/24518259>.
- Stelzer, J., and Kyrillos, G. M. (2021). Inclusion of intersectionality in the scope of human rights. *Revista Direito e Práxis*, 12, 237-262.
- UN Women, History of CEDAW, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/history.htm>, erişim tarihi: 24 Ağustos 2023.
- UN Women, Reporting, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reporting.htm>, erişim tarihi: 24 Ağustos 2023.
- UN Women, Rules of procedure, Committee on the elimination of discrimination against women, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedawreport-a5638-RulesOfProcedure.htm>, erişim tarihi: 24 Ağustos 2023.
- Yeo, L. K. (2018). A Comment: The UN CEDAW Committee's concluding observations of Canada. *JL & Equal.*, 14, 199-214.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European journal of women's studies*, 13(3), 193-209.